

Kriminalomsorgens regioner
Kriminalomsorgens høyskole og utdanningscenter KRUS

Deres ref:

Vår ref:
201807861-41

Dato:
21.09.2020

FORELØPIGE FØRINGER OM UNDERSØKELSE AV INNSATTE - KROPPSVISITASJON

Bakgrunn

Rutinemessig undersøkelse av innsatte ved kroppsvisitasjon har på bakgrunn av tiltakets inngripende karakter vært gjenstand for jevnlig diskusjon og kritikk, både med hensyn til bruken, gjennomføringsmåten og omfanget av undersøkelser. Problemstillingen er nylig aktualisert ved dom i Gulating lagmannsrett av 10. juli 2020 (LG-2019-161767). Dommen er for ordens skyld vedlagt.

Kriminalomsorgsdirektoratet (KDI) viser også til vår tilbakemelding til Sivilombudsmannen i anledning oppfølging av ovennevnte dom, jf. tidligere oversendt brev av 4. september 2020. Som det fremgår, vil direktoratet påstarte arbeidet med å gjennomgå regelverket om undersøkelse av innsatte ved kroppsvisitasjon, herunder retningslinjene til straffegjennomføringsloven § 28. Regelverksarbeidet vil imidlertid ta noe tid, og det er derfor behov for å gi noen foreløpige føringer på området.

Vi understreker at de føringer som direktoratet kommer med i dette brevet, er av overordnet karakter og ikke gir svar på alle problemstillinger som eventuelt oppstår som følge av endringer i rutiner og praksis. Hensikten er å gi noen umiddelbare føringer for å redusere bruken av kroppsvisitasjon i kriminalomsorgen, herunder for å sikre at vår praksis er i overensstemmelse med Den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK). Vi legger også opp til at kriminalomsorgen i stor grad skal bruke kroppsskannere (sikkerhetsskannere) i forbindelse med undersøkelser av innsatte, som i mange situasjoner vil kunne erstatte behovet for kroppsvisitasjon.

Gulating lagmannsretts dom av 10. juli 2020

Dommen viser med tydelighet at kroppsvisitasjoner kan medføre krenkelse av EMK.

Lagmannsretten kom til at innsatte ble utsatt for nedverdiggende behandling i strid med EMK artikkel 3. Avgjørende for at terskelen var overskredet, var etter lagmannsrettens syn særlig den *rutinemessige* gjennomføringen av kroppsvisitasjoner på vei til besøk og ved utgang.

Ved den konkrete vurderingen ble det vektlagt at det var tale om et høyt antall kroppsvisitasjoner, som med få unntak har omfattet fullstendig og ikke trinnvis avkledding samt ydmykende posisjon og eksponering av anus.

Videre ble det i vurderingen lagt vekt på det fullstendige og rutinemessige fraværet av enhver konkret og individuell risiko- og forholdsmessighetsvurdering, i tillegg til at gjennomføringen av kroppsvisitasjoner fremstår som vilkårlig uten faglig begrunnelse. I tilknytning til det siste viser lagmannsretten til at gjennomføringen av kroppsvisitasjoner håndteres ulikt på betjentnivå.

Rettslige utgangspunkter

Det følger av straffegjennomføringsloven § 28 at kriminalomsorgen kan undersøke innsatte, deres rom og eiendeler for å forebygge uorden eller straffbar handling. Undersøkelsen kan skje ved bruk av teknisk utstyr eller hund, visitasjon eller ved kroppsvisitasjon («stripping»). Vi viser også til forskrift om straffegjennomføring § 3-25 der det i femte ledd er presisert at undersøkelser kan foretas til enhver tid under straffegjennomføringen.

Med utgangspunkt i straffegjennomføringsloven, kan kriminalomsorgen som utgangspunkt gjennomføre kroppsvisitasjon både rutinemessig og som stikkprøver eller ved konkret mistanke, med mindre slik undersøkelse er mer omfattende enn nødvendig. Se ellers retningslinjene til straffegjennomføringsloven § 28.

Direktoratet viser videre til EMK artikkel 3, som lyder følgende:

“No one shall be subjected to torture or to inhuman or degrading treatment or punishment.”

Bestemmelsen gjelder som norsk rett og skal ved motstrid gå foran bestemmelser i annen lovgivning, jf. Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett av 21. mai 1999 nr. 30 (menneskerettsloven) §§ 2 og 3.

Vi viser for øvrig til FNs standard minimumsregler for behandlingen av innsatte (Mandelareglene) revidert 22. mai 2015¹, særlig regel 52 nr. 1:

“Intrusive searches, including strip and body cavity searches, should be undertaken only if absolutely necessary. Prison administrations shall be encouraged to develop and use appropriate alternatives to intrusive searches. Intrusive searches shall be conducted in private and by trained staff of the same sex as the prisoner.”

KDIs vurdering

KDI har over lengre tid vært kjent med kritikken i forbindelse med praktisering av rutinemessige kroppsvisitasjoner av innsatte, herunder kritikken fra Sivilombudsmannens forebyggingsenhet i forbindelse med besøk til fengsler med høyt sikkerhetsnivå. Kriminalomsorgen har tidligere ment at rutinemessige kroppsvisitasjoner kan begrunnes i generelle risikobetraktninger, og dersom det skal være slik at kun individuelle forhold ved innsatte og/eller besøkende utgjør relevante momenter i vurderingen, vil dette kunne langt på vei undergrave det sikkerhetsaspektet som slike undersøkelser er ment å ivareta. KDI mener imidlertid nå at omfanget av praksisen per i dag ikke kan forsvares ut ifra slike betraktninger.

¹ Selv om reglene ikke er ment å være juridisk bindende, er de et uttrykk for konsensus om minimumsregler for behandlingen av innsatte på verdensbasis.

Vi er likevel av den oppfatning at konkrete, sikkerhetsmessige omstendigheter må kunne vektlegges i vurderingen av hvorvidt kroppsvisitasjon er nødvendig, selv om aktuelle opplysninger ikke nødvendigvis kan knyttes til en eller flere identifisert(e) person(er).

Foreløpige føringer

For å innrette kriminalomsorgens praksis i overensstemmelse med EMK, må samtlige regioner følge opp underliggende enheter slik at rutiner og praksis samsvarer med følgende:

1. I enheter der det er anledning til det, skal innsatte *som hovedregel* undersøkes ved bruk av kroppsskanner (sikkerhetsskanner) i følgende tilfeller:
 - a. ved ankomst,
 - b. før/etter utganger,
 - c. før/etter besøk.

Det arbeides for å etablere kroppsskannere (sikkerhetsskannere) i flere enheter.

Også i enheter uten kroppsskanner (sikkerhetsskanner) skal alternative undersøkelsesformer alltid vurderes før kroppsvisitasjon. Dette kan for eksempel være manuell, ytre visitasjon av innsattes klær og gjenstander, undersøkelse ved bruk av teknisk utstyr (metalldetektor) og undersøkelse ved bruk av hund.

2. Kroppsvisitasjon av innsatte, dvs. undersøkelse med avkledding og besiktigelse av naken kropp, skal ikke finne sted *rutinemessig*. Hvorvidt kroppsvisitasjon er nødvendig, skal i alle tilfeller bero på en konkret og/eller individuell vurdering. Videre må tiltaket være forholdsmessig. Dette innebærer at det alltid må foretas en avveining av nødvendigheten av tiltaket og tiltakets inngripende karakter.
 - a. Det vil kunne oppstå situasjoner der det foreligger konkrete og alvorlige, sikkerhetsmessige omstendigheter som ikke nødvendigvis kan knyttes til en eller flere identifisert(e) person(er). Et eksempel på dette kan være der et fengsel har mottatt troverdige opplysninger om at det er innført våpen eller annen farlig gjenstand i fengselet, uten at det er kjent hvem eller hvilke innsatte som er involvert. Så lenge det gjøres «etterprøvbare faglige vurderinger»ⁱⁱ og slike omstendigheter er begrunnet i «konkrete og vektige sikkerhetshensyn»ⁱⁱⁱ, må dette etter vår oppfatning kunne vektlegges i vurderingen av hvorvidt det er nødvendig å gjennomføre kroppsvisitasjoner overfor flere innsatte (for eksempel i en avdeling). I dommen fra Gulating lagmannsrett er det også påpekt at systemet med kroppsvisitasjoner ikke kan være for rigid. Direktoratet vil imidlertid presisere at omstendigheter av generell karakter, som ikke kan knyttes til en konkret risikosituasjon, ikke kan tillegges vekt i vurderingen.
3. I tilfeller der kroppsvisitasjon anses som nødvendig, skal undersøkelsen alltid gjennomføres trinnvis. Dette innebærer at innsatte aldri skal være helt naken, men at vedkommende skal få tilbake klær på overkroppen før plagg nedentil fjernes.

ⁱⁱ Se uttalelser i dommen fra Gulating lagmannsrett, jf. lagmannsrettens vurdering under «Straffutmåling B».

ⁱⁱⁱ *ibid.*

4. I tilfeller der kroppsvisitasjon anses som nødvendig, er undersøkelsen begrenset til (trinnvis) avkledning og besiktigelse av naken kropp og hår. Det skal ikke benyttes speil i forbindelse med undersøkelsen.
5. I tilfeller der kroppsvisitasjon anses som nødvendig, *skal* undersøkelsen gjennomføres av ansatte med samme kjønn som den innsatte, med mindre den bemanningsmessige situasjonen medfører at dette ikke er mulig.
6. Av hensyn til notoritet, skal beslutninger om kroppsvisitasjon begrunnes og journalføres i Kompis.

I Kompis benyttes koden «Beslutning – annen beslutning» til journalføringen. Dersom det i forbindelse med kroppsvisitasjonen gjøres relevante funn, skal dette i tillegg journalføres under enten «Journal – funn av gjenstander på person, plass eller eiendeler – funn ved kroppsvisitasjon» eller «Journal - rusmidler, funn/bruk – funn ved kroppsvisitasjon».

Ovennevnte føringer gjelder umiddelbart og frem til nødvendige endringer, og eventuelle utfyllende presiseringer, gjøres i retningslinjene til straffegjennomføringsloven § 28. Regelverksarbeidet vil bli undergitt høy prioritet.

KDI ber om at brevet videreformidles til underliggende enheter og at regionalt nivå påser at ovennevnte føringer implementeres i lokale rutiner. Vi ber videre om at Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter påser at brevet videreformidles til aktuelle ansatte ved undervisningsstedet og at innholdet legges til grunn for undervisningen.

Med hilsen

Jan-Erik Sandlie
assisterende direktør

Tom A. Enger
avdelingsdirektør

Dette brevet er godkjent elektronisk i kriminalomsorgen og har derfor ingen signatur.

Kopi: Sivilombudsmannen (Pb. 3 Sentrum, 0101 Oslo)
Advokatforeningen (Kristian Augusts gate 9, 0164 OSLO)